

האם מותר לחזור למצרים?

(1) שמות פרשת בשלה פרק יד פסוק יג

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירְאוּ הַתְּיַצְבוּ וְרֵאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם:

(2) דברים פרשת שופטים פרק יז פסוק טז

רַק לֹא יִרְכָּה לּוֹ סוֹסִים וְלֹא יֵשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרַיִמָּה לְמַעַן הִרְבּוֹת סוֹס וְה' אָמַר לָכֶם לֹא תִסְפוּן לָשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַזֶּה עוֹד:

(3) דברים פרשת כי תבוא פרק כח פסוק סח

וְהִשְׁבִּיחַ ה' מִצְרַיִם בְּאֲנִיּוֹת בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לָךְ לֹא תִסֵּיף עוֹד לְרִאֲתָהּ וְהִתְמַכְרְתֶם שָׁם לְאֲיִכָּיִד לְעֲבָדִים וְלְשִׁפְחוֹת וְאֵין קִנְיָה:

(4) תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סוכה פרק ה הלכה א

תני רשב"י בג' מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב ארץ מצרים שנאמר [שמות יד יג] כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. [דברים יז טז] וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד. [שם כח סח] והשיבך ה' מצרים באניות. ובשלתן חזור ובשלתן נפלו אחת בימי סנחריב מלך אשור שנא' [ישע' לא א] הוי הירדים מצרים לעזרה מה כתיב בתריה [שם ג] ומצרים אדם ולא אל וסוסייהם בשר וגו' ואחת בימי יוחנן בן קרח. [ירמ' מב טז] והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם וגו'. בימי טרוגיינוס הרשע נולד לו בן בתשעה באב והיו מתענין. מתה בתו בחנוכה והדליקו נרות ושלחה אשתו ואמרה לו עד שאת מכבש את הברבריים בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך. חשב מיתי לעשרה יומין ואתא לחמשה. אתא ואשכחון עסיקין באורייתא בפסוקא [דברים כח מט] ישא ה' עליך גוי מרחק מקצה הארץ וגו'. אמר לון מה הויתון עסיקין אמרין ליה הכין וכן. אמר לון דהוא גברא הוא דחשב מיתי לעשרה יומין ואתא לחמשה והקיפן ליגיונות והרגן. אמר לנשיהן נשמעות אתם לליגיונותי ואין אני הורג אתכם אמרין ליה מה דעבדת בארעייא עביד בעיליאי ועירב דמן בדמן והלך הדם בים עד קיפריס. באותה השעה נגדעה קרן ישראל ועוד אינה עתידה לחזור למקומה עד שיבוא בן דוד.

(5) תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נא עמוד ב

תניא, רבי יהודה אומר: מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל. אמרו: כמין בסילקי גדולה היתה, סטיו לפני מסטיו, פעמים שהיו בה (ששים רבוא על ששים רבוא) כפלים כיוצאי מצרים + מסורת הש"ס: [פעמים שהיו שם ששים רבוא כיוצאי מצרים ואמרי לה כפלים כיוצאי מצרים] +, והיו בה שבעים ואחת קתדראות של זהב כנגד שבעים ואחד של סנהדרי גדולה, כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד רבוא ככרי זהב. ובימה של עץ באמצעיתה, וחזן הכנסת עומד עליה והסודרין בידו. וכיון שהגיע לענות אמן - הלה מניף בסודר, וכל העם עונין אמן. ולא היו יושבין מעורבין, אלא זהבין בפני עצמן, וכספין בפני עצמן, ונפחין בפני עצמן, וטרסיים בפני עצמן, וגרדיים בפני עצמן. וכשעני נכנס שם היה מכיר בעלי אומנתו ונפנה לשם, ומשם פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. אמר אביו: וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מוקדן. מאי טעמא איענשו? - משום דעברי אהאי קרא לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד, ואינהו הדור אתו. כי אתא, אשכחניהו דהו קרו בסיפרא בישא ה' עליך גוי מרחוק. אמר: מכדי, ההוא גברא בעי למיתי ספינתא בעשרה יומי, דליה זיקא ואתי ספינתא בחמשה יומי, נפל עליהו וקטלינהו.

(6) רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה ז - ח

ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים, מן הים הגדול ועד המערב ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה כנגד ארץ כוש וכנגד המדבר, הכל אסור להתישב בה, בשלשה מקומות הוזהרה תורה שלא לשוב למצרים, שנאמר לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד, לא תוסיף עוד לראותה, לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, ואלכסנדריאה בכלל האיסור.

מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא, ולכבוש ארצות אחרות, ואין אסור אלא להשתקע שם, ואין לוקין על לאו זה, שבעת הכניסה מותר הוא, ואם יחשב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה, ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין, שהיא מותרת, ולא הוזהרה אלא לשוב לה יחידים, או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מפני שמעשיה מקולקלין יותר מכל הארצות, שנאמר כמעשה ארץ מצרים.

(7) ספר מצוות גדול לאוין סימן רכז

צוה הקב"ה שלא ישבו ישראל למצרים שנאמר (דברים יז, טז) לא תוסיפו [לשוב בדרך הזה עוד, וגרסינן בירושלמי (סנהדרין סוף פ"י) ליישבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא ולכ"י] בוש הארץ. ויש תימה על כמה קהילות השוכנים שם וגם רבינו משה בר' מיימון הלך לשם לגור, ושמא טעמו משום שעלה סנחריב ובילבל כל העולם כולו וגם מצרים נתבלבלו כדתניא בתוספתא דקידושין (פ"ה ה"ו) אמר לו רבי עקיבא למנימין גר המצרי טעית כבר עלה סנחריב וכו', אמנם מצינו רבי יהושע שנחלק עליו במסכת ידים בתוספתא (פ"ב ה"ח) ואומר שם למצרים נתן להם הכתוב קצבה שנאמר (יחזקאל כט, יג) מקץ ארבעים שנה אקבץ מצרים מן העמים

אשר נפוצו שם וישבו על אדמתם, וגם בסוכה פרק החליל (נא, ב) אומר ואלכסנדריא מאי טעמא דאינוש משום דעברו אהאי קרא דלא תוסיפו[ן] לשוב וגו' ואותו מעשה היה אחר בלבול של סנחריב (ע"פ יראים סי' שט ע"ש), ואין לנו טעם להתיר אם לא נפרש כפירוש הרב רבי אליעזר ממיץ (שם) לא תוסיפו[ן] וגומר לא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר.

8 ספר יראים סימן שט [דפוס ישן - שג]

לא תוסיפו לשוב בדרך. צוה הבורא שלא ישובו ישראל במצרים דכתיב ב' שופטים וה' אמר לכם לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד אע"ג דאמרינן בברכות פרק תפלת השחר [כ"ח א'] שהתירו יהודה גר העמוני לבוא בקהל מטעם שבא סנחריב ובלבל את העולם כולו וגם מצריים נתבלבלו כדתיניא בתוספתא דקדושין אמר לו [ר"ע] למנימין גר המצרי טעית כבר בא סנחריב ובלבל את כל העולם ולא מצריים במקומם הם יושבים אין להתיר מטעם זה לשוב שהרי דרך מצרים נאסר ולא במצרים הדבר תלוי ועוד לא קי"ל כר"ע דאמר מצרים נתבלבל אלא כר"ג ור' יהושע [דנחלקין] עלה במסכת ידים דתיניא התם א"ל רבן גמליאל אף גר מצרי יהא מותר א"ל ר' יהושע למצריים נתן להם הכתוב קצבה דכתיב מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפוצו שם וישבו על אדמתם ואמרינן בסוכה פ' החליל [נ"א ב'] על אנשי אלכסנדריא מ"ט [איענשו] משום דעברו אהאי קרא דכתיב לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד והוא לאחרי בלבולו של סנחריב הוה וראיתי ושמעתי כמה בני אדם טובים שהלכו למצרים ונפלאתי על מה שמכו ויש לומר מדכתיב בדרך הזה שלא אסר הכתוב אלא לשוב מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר וסמך לדבר שהלך דניאל מבבל לאלכסנדריא של מצרים כדאמרינן בחלק [צ"ג א'] ודניאל להיכן אזל אמר ר' יוחנן שהלך להביא חזירים מאלכסנדריא של מצרים והא תניא תודוס הרופא אומר אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא של מצרים אא"כ חותכין האם שלה בשביל שלא תלד זוטרי אייתי בלא דעתייהו.

9 הגהות מיימוניות הלכות מלכים פרק ה הלכה ז

ויש תימה על קהילות השוכנים שם וגם רבינו המחבר עצמו הלך לגור שם וליכא למימר שטעמו מפני שבא סנחריב ובלבל את העולם כדתיניא בתוספתא דקדושין שאמר לו ר' עקיבא למנימין גר המצרי שהרי בפרק החליל (דף נ"א) אמרינן ואלכסנדריא מ"ט איענשו משום דעברי אהאי קרא לא תוסיפו לשוב וגם בתוספתא דמס' ידים אמרינן למצרים נתן הכתוב קצבה שנאמר מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפוצו שמה וגו' על ארץ מכורתם ואין לנו טעם להתיר אם לא נפרש כפירוש רא"ם שפירש לא תוסיפו לא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר ע"כ מס"ה.

10 ספר כפתור ופרח פרק ה

וכן הדר בארץ מצרים שעובר שלשה לאוין. ושמעתי במצרים מפי ה"ר שמואל ז"ל אחד מבני בניו של הרמב"ם ז"ל, שכשהר"ם ז"ל היה חותם שמו באגרת שלוחה היה מסיים, הכותב העובר בכל יום שלשה לאוים פלוני. אמרתי לו דרך חצי נחמה, שמא הרב ז"ל היה מוכרח לעמוד שם שהרי היה רופא למלך מצרים, וכענין ששנינו סוף פרק מרובה (ב"ק פג, א) באבטולס ב"ר ראובן שהתירו לו לספר קומי מפני שהיה קרוב למלכות. ויש מפרשים שמה שאסרה תורה לשוב בדרך הזה עוד, אינו אלא על דרך המדבר ים סוף, כמו זה לכתב הטמא (ויקרא יא, כט), וזולתם טהורים, וכן החדש הזה (שמות יב, ב), ולזה עבר ניסן בניסן ולא הוודו לו. מסכת שבת פ"ק (יט, א) אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת, ודוקא לדבר הרשות. אדם אחד מאלף אינו נזהר בהם.

11 חידושי הריטב"א מסכת יומא דף לח עמוד א

אלכסנדריא של מצרים. פי' דאע"ג דכתיב לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד כבר פירשו בסיפרי לגור שם אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולכבוש את הארץ, ומיהו תמיהא מילתא על מה שמכו העולם לגור בזמן הזה במצרים כגון הרמב"ם ז"ל וכמה גדולים אחרים, ויש אומרים שאותן עיירות כבר נתבלבלו ונחרבו ואלו עיירות אחרות הן שנתיישבו אחרי כן, וה"ר אליעזר ממיץ תירץ שלא אסר הכתוב אלא להולך בדרך ההוא שמארץ ישראל והמדבר למצרים דהכי כתיב קרא לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד, והנכון יותר שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ כל חוצה לארץ אחד הוא ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לחוצה לארץ.

12 רדב"ז הלכות מלכים פרק ה הלכה ז

ומותר לשכון בכל העולם וכו'. וא"ת על מה שמכו לשכון במצרים. ויש מי שכתב שלא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר ע"כ. ואין זה טעם מספיק דהא קרא דלא תשוב בדרך הזה עוד ניחא אבל הנך קראי דכתיב לא תוסיפו לראותם עוד מאי איכא למימר. ויש ליתן טעם שלא אסרה תורה אלא לירד לגור שם ולהשתקע כדאיתא בירושלמי לשיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא ולכיבוש הארץ וכל היורדים תחלה לא ירדו להשתקע אלא לסחורה ואע"ג דאח"כ נשתקעו אין כאן לאו אלא איסורא בעלמא ומפני טורח הטלטול ומיעוט ריוח המזונות בשאר המקומות לא חששו לאיסור זה וכן משמע מתחלת לשון רבינו שכתב אסור להתישב בה אלא שמסוף הלשון משמע דאיכא איסור לאו שכתב ואין לוקין על לאו זה וכו' משום שאין בו מעשה ואפשר שהראשונים היו מפרשים כאשר כתבתי. וא"ת תיקשי לרבינו שהרי נשתקעו במצרים. וי"ל דאנוס היה על פי המלכות שהיה רופא למלך ולשרים, וגם אני נתישבתי שם זמן מרובה ללמוד תורה וללמדה וקבעתי שם ישיבה וכי האי גוונא מותר ושוב באתי לירושלים.

13 שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמה

...וכיון שביאר רבינו שאם נכבשה א"מ ע"י מלך ישראל ע"פ ב"ד שהיא מותרת, שנתקדשה בקדושת א"י וכבר אבדה את כל הסגולות המחטיאות שנמצאו בזהמת ארץ - מצרים, ומותר מאז להשתקע בישיבתה אפי' יחידים מישראל, חידש לנו עוד חידוש: שלא הזהירה (תורה) לשוב (לאמ"צ) אלא יחידים, שיש חשש שלא ילמדו ממעשיהם, אבל ציבורים שלמים של ישראל, שהם שוכנים ביחד במצרים, אין בזה איסור, שכיון שהם מיוחדים מן האומות שם ע"י קבוצם בקדושה אינם בכלל אזהרת התורה, כיון שדריש טעמא דקרא משום שלא ילמדו ממעשיהן המקולקלים וזה לא שייך בציבורים, וזה מותר אפי' כ"ז שהיא ביד הגויים או לשכון בה להשתקע, אפי' אם שב שלא להשתקע, שאע"פ שא"ב מעשה מ"מ איסורא איכא ביחידים, כ"ז שהיא ביד עכו"ם.

14 שו"ת היכל יצחק אבן העזר א סימן יב

שאלה: ב"ה אור ליום ה' י"ט סיון תש"ה. אם מותר לרדת מא"י למצרים, לשלש שנים, בגלל ענין של שידוכין?
...וכיון שנאמר שאסור רק להשתקע, משמע שלזמן קצר מותר, שאם לא כך היה צריך לאמר לדור שם אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא, שלדור משמע גם ישיבה לזמן.
...ומיהו בזה"ז יש להסתפק לכאורה, כיון שיש לנו שוב איזה יתד בארץ קדשנו, ואעפ"כ כל זמן שלא נתבטל הספר הלבן והרינו עדיין בגלות כאן, אולי נוהג הטעם של הריטב"א ומהרש"ל.
...לא ראיתי מי שהתעורר אבל יש להתעורר על זאת, והוא שרבותינו הטור והב"י ז"ל כללו בחיבוריהם את כל המצוות הנהוגות בזה"ז, ולא הזכירו אפילו ברמזו האיסור הזה של ישיבה במצרים. הנראה לע"ד שדעתם נטתה אחרי דעת הריטב"א ז"ל ורבינו בחיי ז"ל, דלא כהרמב"ם. ואעפ"כ לא רצו לפסוק בפירוש כנגדו, כיוון שלא מצאו ראשונים אחרים מחוץ לשנים אלה שישכרו כן, וסבורני שעצם שתיקתם של הטור והשו"ע מספיקה לצרף לקולא, מאחר שדעתנו נוטה מאד שלומן קצוב של שלש שנים הכוונה להיות זמן מה תחת השפעת ההורים ופיקוחתם, שזה מותר.

15 ספר החינוך מצוה תק

משרשי המצוה לפי שאנשי מצרים רעים וחטאים והאל ברוך הוא הוציאנו משם וגאלנו בחסדיו מידם לזכותנו ללכת בדרכי האמת, ורצה בטובו הגדול עלינו לבלתי נשוב עוד להטמא בתוכם כדי שלא נלמוד כפירותיהם ולא נלך בדרכיהם המגונים אצל תורתנו השלמה.

16 ויקרא פרשת אחרי מות פרק יח פסוק ג

כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁכַּתְּם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחַקְתִּיהֶם לֹא תִלְכוּ:

17 רבינו בחיי דברים פרשת שופטים פרק יז

וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. זו מצוה לשעה כדי שלא ילמדו ישראל מעשיהם, ולפי שהיו המצריים נודעים ומפורסמים בכל תועבה, כענין שכתוב: (ויקרא יח, ג) "כמעשה ארץ מצרים" וגו', לכך צוה להם כן, ואינה מצוה לדורות שיאסור הכתוב הדירה במצרים לעולם, והרי אנו רואין כמה קהלות דרות שם מאז ועד היום, ואילו היתה מצוה לדורות לא היו ישראל קדושים מקילין בזה לדור שם, ואילו עשו כן היו החכמים שבכל דור ודור מוחים בידם. ויש שסוברין שמצות דורות היה, אבל לא אסר הכתוב הדירה במצרים אלא לאותן שבאים לשם מא"י, וכן יורה לשון "בדרך הזה" שאתם הולכים שמגמת פניכם לארץ לא תשובון ממנו למצרים.

18 שמות פרשת בשלח פרק טז

(ב) וילינו ויילוננו כל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מִשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן בְּמִדְבָּר: (ג) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ בְּיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵנוּ עַל סִיר הַבְּשָׂר בְּאֶכְלֵנוּ לֶחֶם לֶשֶׁבֶעַי כִּי הוֹצֵאתֶם אֶתְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב:

19 במדבר פרשת בהעלותך פרק יא

(ד) וַהֲאִסְפַּסְפֵּס אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הָאָוִן תֵּאָנֹה וַיָּשָׁבוּ וַיִּכְבְּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בִּשְׂרָ: (ה) וַיִּכְרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חָנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַקִּצִּיר וְאֶת הַבְּצִלִּים וְאֶת הַשּׁוּמִיִּם:

20 שו"ת קול מבשר חלק א סימן יג

+בענין הכרות חרם על כניסת יהודים לגרמניה. + על - דבר שהוצע בוועידת רבנים להכריז חרם מטעם רבני - הארץ, שלפיו אסור יהיה לכל יהודי לדרוך על אדמת גרמניה וכמה רבנים הסכימו להצעה, אמנם מצד ההשקפה הפוליטית, ההגיונית והמוסרית צודקת מאוד הצעה זו ואין שום ספק שלאחר מעשי הזוועות וההשמדות שעוללו לנו הגרמנים באכזריות נוראה שלא היתה כמותה מימות עולם, גם בלא הכרות הרבנים כל יהודי ימנע עצמו ויהי לבו נוקפו מלהציג כפ רגלו על אדמתם הטמאה. אבל בכל זאת אני מוצא חובה להעיר בזה, כי הכרות חרם של הרבנים, כפי שהוצע, אינה נכונה מצד הדין והיא גם נגד ההלכה לפי דעת, מחמת שני טעמים, שיבוארו לפנינו. א. ראשית דבר, אין כוחנו יפה בדור זה להכריז על חרם ולגזור איסור חדש על כל יהודי בכל העולם...
...ב. טעם שני יש במניעת גזירת - חרם זו מצד הדין...

...על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו אתה בא להוסיף עליהם גזירה חדשה. וגזירה זו קשה עוד יותר, כי במצרים לא נאסר אלא להשתקע ולדור שם בקביעות, אבל לסחורה ולפרקמטיה מותר, כמבואר בירושלמי, סוף פרק חלק וברמב"ם ה' מלכים, ועכשיו בהצעה זו רוצים לגזור ולהחרים: שכל יהודי יהיה אסור לו לדרוך על אדמת גרמניה, אפילו בדרך עראי ואקראי בעלמא. וזה, בלא ספק, דבר שלא יוכל הציבור לעמוד בו ויגרום מכשול וחילול כבוד התורה וכבוד הרבנים נושאי דגלה. ומה שאומרים, שמגורשי ספרד גזרו חרם שלא לשוב לספרד, - לא מצאתי זאת בשום ספר ושמועה זו אין לה יסוד נאמן (אדרבה בשו"ת מבי"ט ח"א סי' ש"ז מוכח בהיפך, וז"ל: כי אין שם יהודים בארגון זה שבעים שנה ואנו בטוחים שלא יאהל עוד שם יהודי כי האל יתברך הוא מקבץ נדחי עמו ישראל לא"י בזמן קרוב עיין שם היטב ותבין). ואף אם נכונה שמועה זו אין ראייה מכאן, כי מגורשי ספרד יכלו לגזור על בני מדינתם ולקבל על עצמם שלא ישובו (וביניהם היו גדולי ישראל מאורי הגולה מהר"י בי רב ומהר"ל בן חביב והאברבנאל ובעל עקידה), אבל כיצד נוכל לגזור על כל ישראל? בדורנו נתיישבו באמת יהודים בספרד ונוסדו שם קהילות אחדות, כאשר שמעתי מפי אנשים שדרו שם. ואם כן בין אם התיישבות זו היתה בהיתר או באיסור, יצאה לנו מזה הוכחה ברורה, כי חלילה לנו לקבל את ההצעה הנ"ל שהועמדה על הפרק. משלם ראטה.

21 שו"ת יחווה דעת חלק ג סימן פא

...וראה בשו"ת קול מבשר חלק א' (סימן י"ג), שנשאל על הצעת איזה רבנים לפני כשלושים שנה, האם נכון להכריז איסור וחרם מטעם רבני ישראל, שלפיו יאסר על כל יהודי לדרוך על אדמת גרמניה/גרמניה/, לאחר מעשי הזוועה והאכזריות הנוראה שעוללו לעמנו בימי השואה, והשיב, שאין נכון לגזור גזרה כזאת על הצבור, מפני שאין רוב צבור יכול לעמוד בה. והרי אפילו האיסור בישיבת ארץ מצרים שהוא מן התורה, הוכרחו רבותינו למצוא היתר לדבר, מאחר שרוב הצבור לא היה יכול לעמוד בו, ואיך נבוא להוסיף גזרה חדשה לגרום מכשול ותקלה לדורות. ומה שיש טוענים שגם מגורשי ספרד גזרו חרם שלא לשוב לספרד, לא מצאנו דבר זה בשום ספר, ושמועה זו אין לה יסוד, ואדרבה מוכח בהיפך בשו"ת המבי"ט חלק א' (סימן ש"ז) עכת"ד. וראה עוד בשו"ת קול מבשר חלק ב' (סימן כ"ב אות ו'). ובספר מאורי אור (עוד למועד, דף ס"ג ע"ב), ובספר אבן ספיר (מאמר חקור דין סימן י"ב). ועוד אחרונים.